

ביסוד מחלוקת רב ושמואל במגילה ובש"ס

שנינו במסכת מגילה (יא.) "ויהי בימי אחשורוש", אמר רב: וי והי, נתקיים מה שכתוב בתורה "והתמכרתם שם לאויבין לעבדים ולשפחות ואין קונה". ושמואל אמר: "לא מאסתים ולא געלתים לכלותם". לא מאסתים - בימי היוונים, ולא געלתים - בימי נבוכדנצר, לכלותם - בימי המן, להפר בריתי אתם - בימי פרסיים, כי אני ד' אלוקיהם - לימות גוג ומגוג".

ופירש רש"י "ושמואל אמר. פתח פתחא מהכא לא מאסתים וגו'". כלומר, דברי רב ושמואל הם בהמשך לדברי האמוראים המובאים לפני כן, שכל אחד מהם [1] כשהיה רוצה לדרוש בעניין אגרת הפורים היה מתחיל לדרוש מקרא מסויים. וכל אחד דרש מקרא אחר, מכיוון שכל אחד כנראה ראה את עניין הפורים בצורה אחרת.

מצאנו בש"ס מאות מחלוקות בין רב ושמואל. וודאי ישנה שיטה בדבריו של רב וכן בדברי שמואל. ננסה למצוא את יסוד המחלוקת בין רב ושמואל בש"ס, ומתוך כך להסביר את מחלוקתם במגילה.

א. "מהודו ועד כוש". רב ושמואל: [2] חד אמר - הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם. וחד אמר - הודו וכוש גבי הדדי הוו קיימי, כשם שמלך על הודו וכוש כך מלך מסוף העולם ועד סופו.

כיוצא בדבר אתה אומר "כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה", רב ושמואל, חד אמר - תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם. וחד אמר - תפסח ועזה בהדי הדדי הוו קיימי. כשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך על כל העולם כולו (מגילה יא.).

[1] עיין רש"י י': ד"ה "פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא".

[2] כאשר מופיעה המחלוקת בלשון "חד אמר... וחד אמר...". יש לשייך את המימרא הראשונה לאומר ראשון, וכך כתב הרדב"ז על הרמב"ם הלכות מעשר שני (פ"ו, ה"ג): "פ"ק דביצה ר"י ור"א ח"א בשני כיסיים וכו' ופסק רבנו כמ"ד בשני כיסיים מחלוקת, חדא דסתמא דמילתא כיוון שהתלמוד הקדימו דברי ר"י הם".

ובספר "מנות הלוי" כתב שלכולי עלמא הודו וכוש (וכן תפסח ועזה) בהדי הדדי הוו קיימי, אם כן, מהי המחלוקת העקרונית בין רב ושמואל?
כיוצא בדבר אתה אומר "כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה", רב ושמואל, חד אמר - תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם. וחד אמר - תפסח ועזה בהדי הדדי הוו קיימי. כשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך על כל העולם כולו (מגילה יא.).
ובספר "מנות הלוי" כתב שלכולי עלמא הודו וכוש (וכן תפסח ועזה) בהדי הדדי הוו קיימי, אם כן, מהי המחלוקת העקרונית בין רב ושמואל?

ב. "ודר וסוחרת", רב אמר דארי דארי, (שורות שורות סביב - רש"י). ושמואל אמר - אבן טובה יש בכרכי הים ודרה שמה. הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם כצהריים (מגילה יב.).

ג. "ויבן ערי מסכנות לפרעה", רב ושמואל: חד אמר - שמסכנות את בעליהן, וחד אמר - שממסכנות את בעליהם. ופירש רש"י "מסכנות - פעמים שנופל מהבנין ומת. ממסכנות - שמביא את האדם לידי עניות, דאמר מר כל העוסק בבנין מתמסכן" (סוטה יא.).

ד. "נעשה נא עליית קיר קטנה". רב ושמואל: חד אמר - עלייה פרועה (שנפל גגה) היתה וקירוה, וחד אמר - אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשניים (ברכות י:).

ה. "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה", מאי אמר? רב אמר - גבה ליבו של המן מאחשורוש, ושמואל אמר - גבר מלכא עלאה ממלכא תתאה". [ופירש רש"י, "כינוי הוא להיפוך בלשון נקיה", אולם המרש"א השיג עליו שא"כ הטיח מרדכי דברים כלפי מעלה? ולכן פירש כפשוטו, שאפילו שגידל מלכא תתאה את המן, בכ"ז גבר מלכא עלאה להשפילו, ואמר כך דרך תפילה או נבואה.] (מגילה טו.)
נראה לע"ד שאפשר לראות חילוק ברור בין רב ושמואל.
רב - מסתכל על הפרטים.

שמואל - מסתכל על השלם.

רב - בוחן כל פרט ופרט לעצמו ואח"כ מגיע לשלם.
לשמואל - מתוך השלם נבחנים ונשפטים הפרטים.

לפי חילוק זה נסביר את המחלוקות הנ"ל:

א. אכן, הודו וכוש קרובים זל"ז, כמו שכותב "מנות הלוי", אך הסתכלות רב ושמואל היא הגורמת לפירושים השונים. לרב - "מהודו ועד כוש" מהודו, עוד מדינה ועוד מדינה וכו' עד כוש זוהי כל הממלכה,

השלם, וא"כ משפט זה בא להראות את גודל הממלכה.
ואילו לשמואל הודו וכוש חטיבה אחת הם, וא"כ מה
בא ללמדנו? אלא, כשם שמלך על הודו וכוש כך מלך על
כל הממלכה כולה, כלומר, ההסתכלות היא על השלם,
כשבתוכו נמצאים הפרטים.

ב. "ודר וסוחרת", רב פירש "דארי דארי" כלומר,
שורות שורות (כפירוש רש"י), פרטים פרטים שהוו את
השלם. לעומתו סובר שמואל אבן טובה שהאירה להם,
כלומר השלם המאיר לפרטים.

ג. "ויבן ערי מסכנות לפרעה", לרב פעמים עולה
בבניין ונופל ומת, כלומר, בתוך תהליך הבניה כאשר
מוסיפים עוד נידבך ועוד נידבך, נופל ומת.
ושמואל פירש על כללות העניין, שבסופו של דבר
רואה שהוצאת הבנייה מרובות ומתמסכן.

ד. "נעשה נא עליית קיר קטנה", רב אמר - עליה פרועה
היתה וקירוה, כלומר, קומה אחת ועוד קומה יצרו את
את השלם,
ושמואל אמר - אכסדרה גדולה היתה, כלומר, השלם
קיים וחלקוה לשניים ואח"כ הפרטים [3].

(הסבר המחלוקת עפ"י דרכם של רב ושמואל מוצג רק
באופן חיצוני. אמנם, ודאי שיש להעמיק בכל מחלוקת
ולבחון את פנימיותה, אבל לא בזה עניננו כרגע, אלא
במחלוקתם בענין פורים.)

מתוך כך נסביר את השקפתם על פורים, רב רואה כל
חלק בנפרד, ולכן כאשר בא לדרוש על פורים את הפסוק
"ויהי בימי אחשורוש" שזהו שיא החושך, ולא רואים את
הגאולה - מתחיל לדרוש מהפסוק "והתמכרתם שם
לאויבין... ואין קונה", ופירש רש"י "גזר המן שלא יהא
אדם רשאי לקנות מהן לעבד", אלא כולם יהרגו. היה חטא
וכעת מרחף העונש עליהם. ואילו לשמואל הכל הוא מהלך
אחד גדול, שלם, וכבר בתוך החושך טמון האור. "ולא
געלתיים - בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר". וכך
היא ראיית שמואל לעתיד לבוא "כי אני ד' אלוקיהם -
לעתיד לבוא שאין כל אומה ולשון שולטת בהם".

[3] את המקור החמישי נסביר תוך כדי
ההסבר על פורים.

ע"י כך נסביר את המחלוקת החמישית המובאת לעיל. "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה". לרב - אמר מרדכי גבה ליבו של המן מאחשורוש ופירש רש"י "שמלאו לדבר מה שלא עלה על לב אחשורוש", כלומר, פה זהו שיא החושך. ואילו שמואל גם בנקודה זו אומר, שמרדכי אמר שאפילו שגידל המלך אחשורוש את המן בכ"ז גבר מלכא עלאה להשפילו (ע"פ המהרש"א הנ"ל).

תוצאת מחלוקתם זו היא גם להלכה: "ת"ר קראה [4] סירוגין יצא [5] סירוסין לא יצא, ר' מונא אומר משום רבי יהודה אף בסירוגין אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש... רב אמר - אין הלכה כר' מונא ושמואל אמר - הלכה כר' מונא וכו' עפ"י הסברנו מובן רב סובר שאין הלכה כר' מונא, שהרי כל עניין בפני עצמו ולכן גם אם שהה הרבה זמן אין זה מחייבו לחזור לראש. אולם לשמואל שזהו עניין אחד לכן צריך לחזור לראש אם שהה בין חלק לחלק. (אולם "קראה סירוסין" לשניהם לא יצא כי שניהם מחייבים סדר במקרא)

ולולי דמיסתפינא הייתי אומר שהשוני בהסתכלותם הוא רק ביטוי לשוני במהותם הנרמז בשמותם. שמואל - שמואל הנביא ורב - ביטוי לגדלות בחכמה, ונבאר. במדרש שמואל (פרק י', ג') מובא מדוע קראו לשמואל בשם זה. מסופר שאביו של שמואל (אבא) היה סוחר במשי, ופעם אחת שלח אליו ר' יהודה בן בתירה מנציבין שרוצה לקנות משי ולכן יחזיק עבורו. לימים בא אצל ריב"ב עם המשי וריב"ב לא רצה ליקח את המשי, וא"ל שאך דברים בעלמא היו בניהם. א"ל וכי אין דבריך נאמנים אצלי יותר מממון? א"ל אתה האמנת לדברי, לכן תזכה להקים בן כשמואל הנביא שכתוב עליו "וידע כל ישראל - כי נאמן וכו'".

ורב - [6] שמו של רב היה "אבא" או "אבא אריכא" וא"כ מדוע נקרא רב? אלא זה היה ביטוי לחכמתו הרבה, שהיה רבן של כל בני הגולה (וכן כתב הרשב"ם בפסחים קיט: ד"ה "אבא").

[4] סירוגין - קורא מעט ופוסק, וקורא מעט וחוזר ופוסק.

[5] סירוסין - למפרע, כמו סרס את המקרא ודרשהו (רש"י).

[6] עיין "תולדות תנאים ואמוראים" הר' הימן, ח"א עמ' 27.

ישנם שתי תפיסות עולם [7], האחת היא בירור הפרטים ומתוך כך הבנת העניין, וזוהי פעולת החכם. והשניה תפיסת העניין בכללותו ובמהותו וזוהי פעולת הנביא [8], כך גם פה בהמשך לשיטתם במחלוקת לעיל שמואל - תופס את כללות העניין (ואח"כ הירידה לפרטים), ורב מתוך בירור הפרטים מגיע לתפיסת העניין כולו.

[7] אין הכוונה לומר ששמואל היה נביא ורב חכם, אלא, כוונתי להראות בחינה בכיוונים אילו.

[8] וכנ"ל ניתן לחלק בין התלמוד הבבלי לירושלמי ואכ"מל.